

Arhipelag Goli

IVO ŽAJDELA

Andrijan Lah je v knjigi Slovenski književniki in književnice v komunističnih zaporih prikazal več kot 60 slovenskih književnikov, esejistov in publicistov, ki so jih komunisti po drugi svetovni vojni in v času 45-letne diktature zaprli. Nekatere je režim po vojni zaprl in poslal na Goli otok, Sveti Grgur in v druge jugoslovanske kaznilnice.

Naj nadaljujem s primerom pisatelja Ludvika Mrzela iz prejšnje številke. Sledilo je Mrzelovo pričevanje: »Mojo desnico in Koširjevo levo so vklebili skupaj. Odpeljali so naju na Goli otok. Taborišče informbirojevcev /.../ V tem 'socialističnem' taborišču je bil sprejem novicev bolj surov kot v fašističnem Dachauu! V koloni novih kaznjencev sva morala z Mirkom hoditi strmo navzgor proti kamnolomu. Levo in desno in blizu so v dveh gostih vrstah stali nesrečni, že 'prevzgojeni' stari kaznjenci. S pestmi, s palicami in količki so nas morali čimbolj surovo pretepati. Cilji udarcev predvsem naše glave in vratovi.

Skratka, stražniki so samo ukazali, topli pa so nas stari sotrpini /.../ S Koširjem sva že na polovici strme poti proti kamnolomu obležala v nezavesti. Prebudila sva se na 'strozakih' v taboriščni 'ambulanti'. Košir je bil slep štiri dni. Najbrž zaradi premočnega udarca po kakšnem živcu na glavi. Peti, šesti dan so profesorja Mirka Koširja odpeljali iz ambulante. Nikoli več ga nisem videl /.../.« Mirko Košir je umrl na Golem otoku.

Čas, ki ga ni

O svojem srečanju z Mrzelom na Golem otoku je pisal Radovan Hrast v knjigi *Čas, ki ga ni* (Ljubljana, 1991, stran 145): »Ob meni je ležal tudi bolnik, ki je bil še pod bojkotom /bojkot je bil eden od dodatnih načinov mučenja/. Bil je ves pretepen, prebit. Tako je bil izčrpan, da niti kruha ni mogel jesti. Vsak dan mi ga je molče stisnil v roko. Tako sem več tednov jedel kruh bojkotiranega sosedu.

Nekega dne pride v našo bolniško sobo starešina in kulturni enega od paviljonov. Obrne se proti nam in reče: 'Javi se, Ludvik Mrzel!' Moj sosed se res zgane in mukoma zleze s svojega ležišča. Onadva mu farizejsko stisneta roko in čestitata, ker da mu je ukinjen bojkot in je postal srednjak. Ko sta odšla, sem se mu zahvalil za vsakodnevni obrok kruha.«

Janez Jezeršek

Mrzela se je spominjal tudi Janez Jezeršek v avtobiografiji *Arhipelag Goli* (Ljubljana, 1989, strani 156–157). Srečala sta se v kaznilnici v Bileči. »Slovencev ni bilo veliko, a sem z nekaterimi le prišel v stik. V lepem spominu so mi ostala srečanja s pesnikom in pisateljem Ludvikom Mrzelom, ki sem ga poznal še izpred vojne. Bral mi je pesmi, ki so nastale v zaporu in jih je imel napisane na koščkih odpadnega papirja.

Najbolj se spominjam Orkestriona. Mrzel je bil miren in potrpežljiv. Vsem nam je bil za zgled, kako je treba prenašati vse, kar pride, in kako je treba verjeti, da bo našega trpljenja enkrat konec.« Po vrnitvi iz zapora leta 1955 je bil Mrzel brez zaporov in se je preživljal s prevajanjem.

Ladislav Kiauta

Ladislav Kiauta (1914–1990) je bil pisatelj in publicist. Rodil se je v Trziču, gimnazijo je obiskoval v Kranju in v Ljubljani. Še kot gimnazijec je bil zaradi komunističnega delovanja obsojen na tri leta zaporov (1932), a je bil zaradi zdravstvenih težav pomiloščen. V 30. letih se je posvečal častnikarstvu. Med drugo svetovno vojno je

deloval v OF in bil od leta 1943 pri partizanih. Po drugi svetovni vojni je bil spet častnikar (pri *Slovenskem poročevalcu* in pri *Tovarišu*).

Kiauta so konec leta 1948 aretirali sočasno z Ludvikom Mrzelom. Bila sta prijateljsko povezana že pred drugo svetovno vojno. Očitno je bila povezava z Mrzelom Kiautova glavna »krivda«. Vendar je bil Mrzel predviden za obtožnica na enem od dachauskih procesov, kamor pa Kiaute niso mogli umestiti.

Ludvik Mrzel

V reviji *Borec* (1990, št. 8–9, str. 770–823) je izšel obsežen članek dr. Jureta Mrzela Dokumenti in spominska pričevanja o Ludvikom Mrzelu. Nerazložljivi molk. Poglavje v tem članku z naslovom Spomin na prijatelja je napisal Kiauta. Že leta 1947 je Kiauta slutil, da se mu bo nekaj zgodilo. Ko je bil urednik pri *Tovarišu*, mu je direktor rekel: »Ti znaš urejati časopis, ampak mi bomo s tabo že obračunali!«

Kiauta je takole nadaljeval: »Po aretaciji sem pol leta sedel v kleti udejeveskih zaporov, bil zasliševan, toda nihče me ni spraševal, kaj mislim o informbiroju. Imel sem dva zasliševalca, nikdar me nista spraševala, na primer, kaj mislim o Stalinu, njegovih zločinih in podobno. Sta pa trdila, da sem govoril po vojni z različnimi ljudmi stvari, ki niso bile v redu. Nista mi povedala, kdo so bili ti ljudje in katere so bile te stvari. Očitno so se nanašale te obdolžitve na druženje z Ludvikom Mrzelom. Kmalu nato sem bil s prvo skupino poslan na Goli otok in bil tam več kot eno leto.«

Pogled na Goli otok z morja

Ena redkih fotografij taborišča na Golem otoku. Verjetno so zvezdo, obkroženo s »častilci«, postavili ob kakšnem »visokem« obisku.

Cvetko Zagorski

Cvetko Zagorski (1916–2006) je bil pesnik, pisatelj, publicist in prevajalec. Rodil se je na Jesenicah, a po prvi svetovni vojni se je družina preselila v Maribor. Že kot gimnazijec je sodeloval v komunistični mladinski organizaciji (SKOJ) in bil zaradi tega s 6. gimnazije izključen in povrh še pol leta zaprt. Nato je deloval kot časnikar v Mariboru. Med drugo svetovno vojno se je umaknil v Ljubljano in v Zagreb ter deloval kot ilegalec, od leta 1943 pa je bil pri partizanih. Po koncu vojne je bil ponovno časnikar v Ljubljani in Mariboru.

Na »prevzgoji«

17. februarja 1949 so Zagorskega v zvezi z informbirojem zaprli in po daljšem preiskovalnem zaporu (skoraj sedem mesecev; v Arhivu Slovenije je droben in zanimiv dosje o zasliševanjih) je bil prepehjan na Goli otok. Tam je ostal na »prevzgoji« do leta 1951. O svojem zaporu je Zagorski najprej objavil (kot edini od slovenskih književnikov Golootočanov) spominsko besedilo v *Novi reviji* (1984, št. 24–29) z naslovom *Moje leto osemindeseti-*

deseto. Prispevek proti stalinizmu, zatem pa je to snov še literarno obdelal v knjigi *Lisičji čas. Tretja knjiga Vračanja v sebi* (Ljubljana, 1991). V *Lisičjem času* je na strani 106 zapisan stvarni ali izmišljeni podatek, da je bil izpuščen šele leta 1952?

Uničevalni mlin

Kaj je vrglo Zagorskega v informbirojevski uničevalni mlin? Po resoluciji informbiroja so bili v Jugoslaviji organizirani sestanki komunistov, na katerih je oblast pričakovala, da bodo partiji podprli Tita in zavrgli informbirojevske (sovjetske) obtožbe proti Titu in proti njegovi vladajoči skupini. Tako je bil en sam sestanek usoden za marsikaterega partijca, odvisno od njegovega vedenja na sestanku. Iz pisanja Zagorskega se jasno kaže, zakaj je bil kdo leta 1949 zaprt in poslan na Goli otok. Prehod od stalinizma k titoizmu je bil izpeljavan z brezobzirno krutostjo.

Zagorski v svojih spominih omenja, da je mestni komite v začetku leta 1949 sklical sestanke vseh celic v središču Maribora. Uradna razlaga na tem sestanku (in na vseh drugih podobnih sestankih) je bila, da ima-

jo naši (titoisti) prav in da oni drugi (stalinisti) nimajo prav. Potem ko so bili vsi tiho (zavedali so se, kako nevarna je neprimerna izjava na tem sestanku), se je oglašil Zagorski in rekel: »Doslej je bila Sovjetska zveza kamen preizkušnje za slehernega komunista. Kako naj zdaj razumemo vse to?«

Z odlokom v pekel

Seveda bi isto lahko vprašali vsi drugi, a so se pravočasno in oportunistično zaprli v molk. Stavek je bil pravzaprav povsem normalen in v skladu z vso politiko Jugoslavije do leta 1948. Vendar je bil ravno ta stavek začetek poti Zagorskega v zapor. Na svoje vprašanje je dobil naslednji »odgovor« od že »pravilno« usmerjene aktivistke: »Tovariš, ali mar ne verjameš, da gradimo pri nas socializem?«

Med izstopajoče značilnosti pri zaporu t. i. informbirojevcev, poslanih na Goli otok, spada vsekakor dejstvo, da niso bili sodnijsko obsojeni, ampak je za njihov zapor zadoščal že odlok kakega rajonskega ljudskega odbora (ali v ozadju partije in uprave državne varnosti).

Dolgo leto 1948

Potem ko so Zagorskega kot zapornika prepeljali iz Maribora v Ljubljano, mu je »sodil« eden od ljubljanskih »ljudskih« odborov 8. septembra 1949. »Obsodba« je zanimiva, saj so komunisti Zagorskega poslali na Goli otok kot »prekrškarja«.

»Komisija za prekrške rajonskega ljudskega odbora rajona I. mesta Ljubljane /.../ je v administrativnem kazenskem postopku proti Zagorski Cvetku zaradi prekrška javnega reda in mira /.../ izdala sledečo odločbo: Obdolženec Zagorski Cvetko /.../ je izvršil prekršek zoper javni red in mir /.../ ter se zaradi tega /.../ kaznuje s kaznijo odvzema prostosti (poboljševalnega dela) za dobo 3 mes., v katero se mu vračuna čas od 16. 2. 1949, ko mu je bila odvzeta prostost. Obdolženec se /.../ pošlje zaradi prevzgoje na družbeno koristno delo za dobo 1 leta računajoč od dneva izdaje te odločbe.«

Sadistično in ovaduško

»Obrazložitev: V postopku je ugotovljeno, da je obdolženec širil sovražno propagando in klevetal ljudsko oblast. To delovanje vsebuje prekršek izmišljanja in razširjanja lažnih vesti, ki rušijo mir in zadovoljstvo državljanov /.../«

Zagorski je v spominih podrobneje opisal znano sadistično in ovaduško vzdušje na Golem otoku. Ob koncu spominov v *Novi reviji* leta 1984 je opisal še položaj po svoji vrnitvi z Golega otoka: »Toda moje leto osemindesetdeseto se je nadaljevalo: kazenski bataljon, brezposelnost, lažna obtožba, da sem skrival ilegalca, razhajanje družine, brezdomstvo, zasliševanja, izziivanja, zmerjanja s stalinizmom /.../« ■